

ס פ ר

הרופאים

כולל י"ד סימנים לבאר היטב משפט והנהגת הרופאים

עפ"י חוקי תורתנו הקדושה

חובר ונערך ע"י שלמה בהגאון רחנ"ה זצ"ל היילפרין

מביאליסטאק

שנת תרפ"ג

הפך בה והפך בה דכולה בה (אבות פרק ה')

מבוא לספר הדומאים

ספר זה — קטן הכמות ורב האיכות — מכיל י"ד סימנים על נושאים שונים בתחומי הרפואה וההלכה. הנושאים הנידונים בספר זה נבחרו — קרוב לודאי — על פי ההתעניינות וההתייחסות לבעיות רפואה והלכה בעת כתיבתו, היינו בשנת 1923. נושאים מתחום הרפואה החדשה כגון השתלת איברים, הגדסה גנטית, קביעת רגע המות וכד' — לא יכלו להיכלל בספר זה, מאחר ולא היו מעשיים כלל באותה תקופה. גם נושאים שונים מתחום האתיקה הרפואית, כגון סודיות רפואית, הסכמת חולה לטיפול, נסיונות רפואיים בבני אדם וכיוצ"ב, לא מצאו מקומם בספר זה, מאחר וההתייחסות לבעיות אלו התעוררה רק בשנים האחרונות. אכן, מפתיע במקצת שלא נידונו כלל בעיות מתחום ההלכה והרפואה בענייני שבת, כשרות, צומות, ניתוחים שונים באיברי המין, וכיוצ"ב.

מאידך, גם בנושאים שהמחבר מטפל ודן בהם, יש בידינו היום שפע של דיונים, בירורים, פסקים ורעיונות שהתרבו מאד מאז כתיבת ספר זה (וכפי שציינתי בהערותי לספר, להלן). יחד עם זאת יש בספר זה מספר חידושים הלכתיים לעוסקים ברפואה, שעד היום עומדים הם בראשונותם ומקוריותם.

אכן, לדעתי, עיקר חשיבותו של ספר זה הוא בהיותו הקובץ ההלכתי הראשון המוקדש באופן בלעדי לריכוז נושאים בתחומי הרפואה וההלכה. עניני רפואה נידונו בספרות ההלכה והמחקר היהודי מתקופת התנ"ך והתלמוד, ועד ימינו אנו. ברם. עצם העיסוק בבעיות רפואיות נעשה בפיוור רב ותוך דיונים בעניינים מגוונים אחרים. יכולים אנו למצוא התייחסות הלכתית לבעיות רפואיות שונות בספרי שאלות ותשובות, פסקים, הלכות, ומאמרים בכתבי-עת לבעיות שונות ומגוונות. אך הרוצה לעמוד על דעת ההלכה בענין רפואי כלשהו חייב להתניע רבות ולחפש במקורות רבים עד שימצא את מבוקשו. רק בשנים האחרונות עדים אנו להופעת ספרים וקבצים ספציפיים לבעיות הלכה ורפואה, שבהם ריכוז המחברים את השיטות השונות ממקורות רבים ונתנו ביד הקורא את האפשרות למצוא בקלות את מבוקשו בשאלות רפואה והלכה.

והרי רשימת ספרים המוקדשים באופן בלעדי לנושאי רפואה והלכה:

- I. Jacobovitz, Jewish Medical Ethics, II. ed., 1975. 1959
(מהדורה עברית — הרפואה והיהדות, ירושלים תשכ"ז).
- I. Jacobovitz, A Hospital Compendium, III. ed., 1969
- D. Feldman, Birth Control in Jewish Law, New York 1972
- F. Rosner, Modern Medicine and Jewish Law, New York 1972
- F. Rosner & M. Tendler, Practical Medical Halacha, New York 1974
- F. Rosner and J. D. Bleich (ed.), Jewish Bioethics, New York, 1979

— A. Steinberg (ed.), Jewish Medical Law, Jerusalem 1980

ב. ישר, לרפואה שלמה, ירושלים תש"ל.

י. נויבירט, מדריך הלכתי לאהיות בבתי-חולים, ירושלים תשל"ו.

א. שטינברג (עורך), ספר אסיא, ירושלים תשל"ו.

א. ס. אברהם, לב אברהם ח"א, ירושלים תשל"ו.

א. ס. אברהם, לב אברהם ח"ב, ירושלים תשל"ז.

ל. וישליצקי (עורך), מדריך רפואי לפי המסורת היהודית, ירושלים תשל"ז.

א. שטינברג (עורך), הלכות רופאים ורפואה, ירושלים תשל"ח.

מ. הרשור (עורך), הלכה ורפואה, כרך א', ירושלים תש"מ.

בתחום ספרות הרפואה והיהדות יכולים אנו למצוא גם מונוגרפיות על נושאים בודדים, כגון ספרו של מ. גרייבר, ניהוח המתים לצורך לימוד וחקירה, ירושלים תש"ג, וכד'. תחום אחר, שאינו נוגע לענייניו של הספר שלפנינו, הוא המחקר ההיסטורי-מדעי של הרפואה והיהדות (כגון ספרו של פרויס, *Biblisch-Talmudische Medizin, Berlin, 1911*; י. ל. קצנלסון, התלמוד וחכמת הרפואה, ברלין 1928; ז. מונטנר, מבוא לספר אסף הרופא, ירושלים 1957; ד. מרגלית, חכמי ישראל כרופאים, ירושלים תשכ"ב; ד. מרגלית, דרך ישראל ברפואה, ירושלים 1970; א. שטינברג, פרקים בפתולוגיה בתלמוד ובנושאי כליו, ירושלים תשל"ה — ועוד).

אכן, כאמור, קדם לכל אלה הספר שלפנינו, שרכו וערך מספר נושאים בתחומי הרפואה והיהדות ושהמחבר הגישם לבנו כשולחן ערוך.

הריני מביע תודתי לפרופ' משה פיינסוד (חתנו של פרופ' רפאל יו"ט ליפמן היילפרין, אשר אליו כתב המחבר את ספרו) — על שהואיל לתת לי את כתב-היד לפרסום, ועל הקיום הביוגרפיים אודות מחבר הספר.

ד"ר אברהם שטינברג

קיום ביוגרפיים של מחבר ספר הרופאים

פרופ' משה פיינסוד

„ספר הרופאים“ נמצא בקונטרס כתוב־יד בעובונו של פרופ' ליפמן היילפרין ז"ל, ועתה, במלאת עשר שנים להסתלקותו, זוכה לראות אור.

משפחת היילפרין נשאה בכתר תורה מספר דורות. נודע בה הרב רפאל יום־טוב ליפמן היילפרין בר' ישראל, שהיה אב־בית־דין לקהילת ביאליסטוק בשנים 1859—1879. ספרו „שאלות ותשובות עונג יום־טוב“ נפוץ ברבות מקהילות ישראל, חזר ונדפס פעמים רבות, לאחרונה בשנת 1961. בנו, הרב חיים נפתלי הערץ היילפרין, המשיך לשמש כראב"ד הקהילה. עד היום מתהלכים בין יוצאי ביאליסטוק סיפורי חכמתו וצדקתו בגללם יצא שמו גם בין גויי הסביבה. חלק מסיפורים אלה אך כפסע בינו לבין האגדה. עם פטירתו נכון בביאליסטוק מוסד הרבנות, ובנו שלמה היה אחד מראשיה.

רבי שלמה היילפרין, מחבר „ספר הרופאים“, נודע הן בלמדנותו והן ברגישותו לבעיותיהם של עניי עירו. לבניו העניק חינוך תורני, עברי וציוני. לפי עדויות נספה ב, „יום ו' האדום“ (27.6.41) כאשר בית הכנסת הגדול הועלה באש ע"י הנאצים ואלף יהודים בתוכו.

בנו הצעיר, ישראל, היה פרופסור להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית, ומחשובי ספריו נמנה „פנקס ועד ארבע ארצות“ ו־„בית ישראל בפולין“.

בנו בכורו — רפאל יום־טוב ליפמן, לו מוקדש „ספר הרופאים“, נועד על ידי רבי שלמה לרבנות, אך פנה לרפואה, וזאת סיבת חיבור הקונטרס. כתר התורה של משפחת היילפרין גישא על ידו גם בתחום זה. השגיו המדעיים היו מרשימים וזכוהו בפרס ישראל לרפואה (1953). הוא הקים את המחלקה הנורולוגית בבית־ח"ה „הדסה“ בירושלים והעמיד תלמידים הרבה. הוא נפטר בשנת 1968 בשמשו דיקן ביה"ס לרפואה בירושלים.

אך מלבד השגיו המדעיים והקליניים נודע פרופ' ל. היילפרין בחכמתו, בהיותו בעל לב שומע ומבין ובאישיות אחריה נהו חברים, תלמידים וחולים. לא היה מתאים ממנו לחבר את „שבועת הרופא העברי“ המקובלת בבתי ספר לרפואה בארץ, ואשר אין כמלותיה לתאר את דרכו. הקורא ב, „ספר הרופאים“ יראה את מקורותיה.

עם ראות הספר אור — נזכה ללכת לאורו.

מפתחות להסימנים

- סימן א רשות ומצוה לרופא לרפאות
- סימן ב דין שכר הרופא וסמנים
- סימן ג אימתי הרופא מותר להתעסק ברפואה ודין טעותו
- סימן ד דין הרופא להיות מתון לירא מן העונש, ואל בינתו אל ישען
- סימן ה דין הרופא לא ישתה יין ולא יעכב החולים להמתין
- סימן ו דין עיר שאין בה רופא ומדות שמנו חכמים ברופא
- סימן ז דין מודר הנאה מרופא
- סימן ח דין נאמנות הרופא
- סימן ט דין משמוש הדפק לא"א או לאשתו חולה והיא נדה
- סימן י דין רופא כהן
- סימן יא דין נתוח שקורים בלשונם אנאטאמי
- סימן יב הרופא לא יהיה כהורג הנפש ולא יסייע ולא יגרום לזה
- סימן יג דין חזרת תלמודו
- סימן יד מבאר מי חבר ספר רפואות, וטעם גניזתו, ולמה אותו גנו ונחש הנחשת כתת

הקדמה

זה הספר הקטן מעט הכמות ורב האיכות אשר בשם „ספר הרופאים” יכונה, מקטר מגש לשם בני בכורי רפאל י”ט ליפמן היילפרין¹) הלומד כעת חכמת הרפואה בעיר טור מלכא במחלקה שניה. יהי ה’ אלקיו עמו ויעל, כחפץ אב המתפלל שבע ביום בעד הצלחת בנו שלמה היילפרין.

בני תשמור אמרי ומצותי תצפון אתך, בני, אם ישאלך אדם לאמר: מדוע עברת על דברי חכמים שאמרו „אל ישנה אדם מאומנות אבותיו” (ערכין ט”ו) אבותיך היו רבנים גדולים בישראל, ואתה שנית מאומנות אבותיך ללמוד חכמת הרפואה להיות רופא, ואף אתה אמור לו כהלכתא דפסחים קי”ג „אל תדור בעיר דריש מתא אסיא”. פרש”י: רופא ואמרי לה ת”ח ותרוייהו חד טעמא ע”כ, הרי קמן מפורש דגם ת”ח נקרא רופא אסיא, והטעם הוא כמו שכתב הרמב”ם ז”ל בהלכות דעות פ”ב ה”א ומה היא תקנת חולי הנפשות ילכו אצל החכמים שהן רופאי הנפשות וירפאו חליים בדעות שמלמדין אותם עד שיחזירוהם לדרך הטובה, נמצא לפ”ז אבותי היו רופאים וגם אני לומד חכמת הרפואה להיות רופא, אלא שאבותי למדו חכמת התורה להיות רופאי הנפש, ואני לומד חכמת הרפואה להיות רופא הגוף, אבל כולנו רופאים אנחנו, למה הדבר דומה לבן רופא עינים הלומד חכמת הרפואה להיות רופא אוניס, האם נאמר עליו ששינה מאומנות אבותיו, הלא בודאי לא, כן אנכי עמדי אבותי היו רופאים ואני רופא, אלא הם היו רופאי הנפש ואני רופא הגוף, וכולנו כאחד בשם רופאים נקראים וא”כ אני לא שניתי מאומנות אבותי, רק תפשתי אומנות אבותי², לכן בני כשם שלא שנית מאומנות אבותיך רק תפשת אומנותם, כך לא תשנה ממעשה ומנהג אבותיך רק חזק ואמץ מאוד לאחוז מעשה ומנהג אבותיך בידיך, לשמור ולעשות ככל אשר תורוך הורריך, ואז תצליח ואז תשכיל לעלות מעלה מעלה בחכמה, חכם בני וישמח לבי גם אני אמר שלמה אביך.

1 ד”ר ליפמן היילפרין (1902—1968) נולד בביאליסטוק, עלה ארצה ב־1934. ב־1938 פתח מרפאה נוירופסיכיאטרית של ביה”ח הדסה, ירושלים. ב־1941 נתמנה למנהל הראשון של המחלקה הנוירולוגית בביה”ח הגי’ל. ב־1965 נתמנה לדיקן ביה”ס לרפואה של האוניברסיטה העברית בירושלים ומילא תפקיד חשוב בפיתוח החינוך הרפואי בארץ. ב־1953 קיבל את פרס ישראל לרפואה.

2 הדמיון בין העוסקים בתורה לבין העוסקים ברפואה איננו רק עפ”י הרמב”ם ביחס לרפואת הנפש והגוף, אלא מצינו גם שעניני רפואה מכונים בשם „הלכות” (ספרי, פ”ד תצא, פיסקא רמ”ו — וראה בספרי „הלכות רופאים ורפואה”, ירושלים תשל”ח, עמ’ י”ג ובהערה 17, שם). וכן מצינו בהרבה מקומות שהפוסקים למדו הלכות לרופאים מהלכות **דינים ומהלכות דיני נפשות**.

סימן א ; רשות ומצוה לרופא לרפאות

איתא בב"ק פ"ה ובברכות ס' תנא דבי ר' ישמעאל ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות, שלא יאמר מה לי לצער הזה שמה אטעה ונמצאתי הורג נפשות³ אלא ירפא כפי השגת חכמתו והוא שיוהר מפשיעה, וכן לא יאמר הרופא שסותר גזירת המלך, הקב"ה מוחץ ואיך ארפא אני, וטעם הדבר שאין בזה משום סתירת גזירת המלך, משום דהקב"ה נתן רשות לכחות הטבעיים להרפא על ידם והם כממלאים רצונו ית'⁴, כמבואר ממאמרם ז"ל המובא בספר הפרדס הגדול לרש"י ז"ל בדף יו"ד⁵ בזה"ל מעשה בר"י ור"ע שהיו מהלכין בחוצות ירושלים פגע בהם אדם חולה, אמר להם רבותי, אמרו לו במה אתרפא, אמרו לו כך וכך עשה עד שתתרפא, אמר להם ומי הכה אותי, אמרו לו הקב"ה אמר להם ואתם הכנסתם עצמכם בדבר שאינו שלכם הוא הכה ואתם מרפאין? אינכם עוברים על רצונו? אמרו לו מה מלאכתך. אמר להם עובד אדמה אנכי, והרי המגל בידי, אמרו לו מי ברא את הכרם, אמר להם הקב"ה, אמרו לו ואתה מכניס עצמך בדבר שאינו שלך, הוא ברא אותו, ואתה קוצץ פירותיו ממנו, אמר להם, אין אתם רואים המגל בידי, אילכלא אני יוצא וחורשו ומכסחו ומזבלו ומנכשו לא העלה מאומה, אמרו לו שוטה שבעולם ממלאכתך לא שמעת מה שכתוב אנוש כחציר ימיו, כשם שהעץ אם אינו מנכש ומזבל ונחרש אינו עולה ואם עלה ולא שתה מים ולא נזבל אינו חי והוא מת, כך תגוף, הובל הוא הסם ומיני רפואה, ואיש אדמה הוא הרופא וכו' ע"ש, האבן עזרא⁶ כתב הא דנתנה רשות לרופא לרפאות במכה הבאה מיד האדם שהכתוב מדבר בה, כיון שהמכה היא מיד האדם יוכל לרפאותו אדם, אבל במכה הבאה בידי שמים אין רשות לרופא לרפאות במכת הש"י כתיב יך ויחבשנו, ורבינו בחיי⁷ כתב מה שאמרו רז"ל ורפא ירפא מכאן שנתן רשות לרופא לרפאות לא אמרו אלא במכה שבחוץ שהכתוב מדבר בה, אבל חולי בפנים אין זה תלוי ביד הרופא אלא ביד הרופא כל בשר אשר בידו נפש כל חי, וכתב המטה משה הנה ראב"ע מחלק בין מכת האדם למכת השם, ורבינו בחיי מחלק בין מכת פנים למכת חוץ, והעולם לא נהגו כותייהו בתרוייהו דאם הוא כדברי ראב"ע וכדברי רבינו בחיי דסברי מה שדרשו חז"ל שנתנו רשות לרופא לרפאות במכת שחוץ לגוף נאמר למה הורו לנו חז"ל בכמה דוכתי בתלמוד עניני רפואות בפ' המוציא במסכת שבת, ובפרק מי שאחזו במסכת גיטין, ובפ' אין מעמידין במסכת ע"ז, ובפרק אין בין המודר בגדרים ורובם על עניני מכת פנימיות ואם לא ניתן רשות לרפאות מכות הללו וכי עשו תקנה לעוברי עבירה, גם מה דאיתא בב"מ

3 דברים אלו מקורם בהסברו של הרמב"ן בתורת האדם, שער הסכנה.

4 דברים אלו הם עפ"י הסברו של רש"י למאמר הנ"ל בב"ק, פ"ה.

5 מקור המדרש הזה במדרש תמורה, פ"ב ; מדרש שמואל, פ"ד.

6 א"ע בשמות כא, יט — וראה באבי עזרי שם ; א"ע תהלים לב, י.

7 רבנו בחיי, שמות כא, יט. וראה עוד בכו"פ, יו"ד, קפ"ה, ה'.

פרק הפועלים שמואל ירחנאה אסייאה דר' הוי חלש ר' בעיניה כו', והתם במכת פנימית שבאת ע"י השם ית' מיירי וחלילה להו לשני מאורות הגדולים לעשות מה שלא ניתן רשות לעשותו, אלא מה שאמרו שניתן רשות לרופא לרפאות בכל עניני רפואות קמיירי הן פנימית הן חצונית עכ"ל⁸), והאי רשות רשות דמצוה דמצוה היא לרפאות⁹ כמש"כ הרמב"ם ז"ל בה' גדרים פ"ו ה"ח הרפואה מצוה היא, וכן בפירושו להמשניות גדרים פ"ד כתב מצוה וחישוב הרופא מן התורה לרפאות חולי ישראל, וזה נכלל בפ"י מה שאמר הפסוק והשבותו לו לרפאות את גופו שהוא כשרואה אותו מסוכן ויכול להצילו או בגופו או בממונו או בחכמתו, וכתב עליו התורה תמימה בפ' משפטים אע"ג דבסנהדרין ע"ג ע"א דרשינן מהשבותו לו דכתיב גבי אבדה לרבות אבידת גופו ומפרשינן אבידת גופו היכא שרואה את חברו טובע בנהר או לסטים באים עליו, אך פשוט הוא דהוא הדין כשמחלה באה עליו מצוה לרפאותו, ומה שלא הביא הרמב"ם הפסוק שלפנינו י"ל דס"ל דהפסוק הוה מורה רק על רשות שלא יאמר הרופא רחמנא מחי ואנא מסי בתמיה, אבל כי מצוה היא אינו מבואר מכאן רק הפסוק והשבותו לו עפ"י הדרשה הנ"ל לרבות אבידת גופו כמש"כ, ובוה אפשר ליישב מה שתמה הגר"ץ חיות למה השמיט דרשה זו דנתנה תורה רשות לרופא לרפאות, יען דכיון דמצוה הוא פשיטא דאין בזה איסור, דאין סברא שתצוה התורה על דבר שאינו רשות, ולא קשה לפי"ז למה צריך הגמ' לדרשה זו דרפא ירפא אחרי דרשינן מן והשבותו לו לרבות אבידת גופו¹⁰), משום די"ל כיון דהמצוה לרפאות אינה מפורשת בתורה ורק מכח דרשה קאתי לכן סמך זה בלשון הפסוק ורפא ירפא, או אולי לא שמיע ליה להדורש הוה הדרשה דוהשבותו לו, אבל להפוסקים בודאי למותר להביא דרשה זו אחרי שפסקו עפ"י הדרשה דוהשבותו לו דמצוה דכש"כ שרשות הוא כמש"כ ודו"ק עכ"ל. והאי דאין מברכין על מצוה זו, וכן מי שרואה את חברו טובע בנהר או לסטים באים עליו, הוא פשוט משום דמצות השבת אבידת גופו ולהסיר ולמנוע הסכנה היא באה, וכל מצוה שהיא מפני הסכנה כלומר להסיר הסכנה אין מברכין עליה כמש"כ הרמב"ם בפ"א מה' ברכות ה"ד בזה"ל ולמה אין מברכין על גטילת ידים באתרוגה לאחר סעודה מפני שלא חייב בדבר זה אלא מפני הסכנה מפני מלח סדומית, ודברים שהם משום סכנה אין מברכין עליהם, ע"כ. וכן כתבו התוס' בחולין ק"ה לענין מים אחרונים וק"ש שלפני מטתו ע"ש. ועוד נראה דבלא"ה לא שייך לברוכי על מצות השבת אבידת גופו כגון שרואה חברו טובע בנהר או לסטים באים עליו, או מחלה באה עליו, דהא כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן, ועובר לעשייתן לא שייך הכא לברוכי כדרך שאמרו אמר לו הקב"ה

8 וראה עוד בספרי הנ"ל, עמ' י"ח, הערה 35 — דעת הפוסקים והפרשנים שדחו שיטות הא"צ ורבנו בחי.

9 זהו לשון הרמב"ן בתורת האדם, שער הסכנה, וכך נפסק בשו"ע, יו"ד, שליו, א.

10 קושיא זו היא קושייתו של הס"ה, יו"ד, שליו, סק"א, ע"ש. וראה בספרי הנ"ל, עמ' ט"ו—י"ז ביישוב קושיא זו.

למשה ידידי טובעים בים ואתה מאריך בתפלה, (סוטה ל"ז), אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה (ר"ה ל"ב ערכין י'), אל נא רפא נא לה ומפני מה לא האריך משה בתפלה זו כדי שלא יהו ישראל אומרים אחותו נתונה בצרה והוא מרבה בתפלה (מדרש תנחומא פ' י"ו), וזה פשוט וברור, ובכלל פיקוח נפש הוא והזריז הרי זה משובח, ואם מונע עצמו הרי זה שופך דמים, ואפילו יש לו מי שירפאנו שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות, (יו"ד ס"י של"ו). ולשון הברכי יוסף אף אם ידע הרופא הנשכה כדין אסיא כותיה אסור לו להמנע לרפאות החולה אשר יקראתו ולא מצי לאשתמוטי דאמרינן בירושלמי פ' אין בין המודר שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות עכ"ל.

סימן ב': דין שכר הרופא וסמנים

הרופא אסור ליטול שכר החכמה והלימוד, כלומר שלומד הרופא לחולה או להתמעסק עמו שיעשה לרפואתו כך וכך, מזה אסור ליקח שכר דאבדת גופו היא, ורחמנא אמר והשבותו לו לרבות אבדת גופו, ואמרינן בענין עשיית המצוה מה אני בחנם אף אתם בחנם, הלכך שכר החכמה והלימוד אסור, אבל שכר הטורח והבטלה מותר (יו"ד ס"י של"ו סע"ב וש"ד). וזה לשון „המטה משה“ הרופא רשאי ליטול שכר טורחו ובטלתו, אבל שכר לימוד החכמה אסור, שהרי אמרו על לימוד התורה והמצות מה אני בחנם אף אתה בחנם, כ"ש בסכנות נפשות ואבדת הגוף, כתב הריטב"א בנדרים ל"ט חייב הרופא לרפאות ישראל חבירו בחנם, ואין לו ליטול אלא שכר בטלה, מיהו כי לא יהיב ליה שכר בטלה חייב הוא לרפאותו בחנם להציל נפשו עכ"ל, מי שיש לו סמנים וחברו חולה וצריך להם אסור לו להעלות בדמיהם יותר מן הראוי, ולא עוד אלא אפילו פסקו לו בדמיהם הרבה מפני צורך השעה שלא מצאו סמנים אלא בידו אין לו אלא דמיהן, לפי ראות אומני הבשמים או הרופאים היודעים כך הסם, אבל אם התנה בשכר הרופא הרבה חייב ליתן לו שחכמתו מכר לו ואין לה דמים, וכתב המטה משה פירוש אין לה לחכמה ערך יקרה היא מפניגים וכל חפצים לא ישוו בה, ואע"פ שיש מצוה עליו לרפאותו שכל מצות עשה דרמיא אכולי עלמא אם נזדמנה לאחד ולא רצה לקיימה אלא בממון אין מוציאין הממון מידו ולא מפקיעין מידו חייב שלו (יו"ד ס"י של"ו סע"ג), וכתב הב"ח וה"פ לא מבעיא שאם כבר קבל הרופא שכרו שקצבו לו והרי הוא בידו דאין מוציאין ממון מידו לומר אין לך אלא שכרך כך וכך והמותר תחזיר, אלא אפילו לא קבל כלום אלא שקצבו לו ונתחייבו לו בכך וכך לפי שלא היה מתרצה בפחות, וא"כ עכשיו לאחר גמר הרפואה באים להפקיע מחייב שלו שנתחייבו כנגדו לומר אין לך אלא שכרך כך וכך והמותר לא גיתן, אלא צריך לשלם לו כל מה שנתחייבו בו מקודם כי חכמתו מכר לו והיא אין לה דמים כי שוה היא כל כסף, ולא דמי לסממנים שיש להם דמים דאין לו אלא דמיהם ע"כ, והטור מסיים שאין זה כדין רבית שיצאה בדינין דרחמנא אומר וחי אחיך עמך אהדר ליה כי היכי דליחי בהדך, ופירש הב"ח כלומר אע"ג שמצות עשה דאם כסף תלוה

את עמי נמי רמיא אכולי עלמא וזה לא רצה לקיימה אלא בממון שקצב לתת לו ריבית ומוציאין מידו אפילו כבר נתן הריבית דשאני התם דכתב לן קרא יתירה וחי אחיך עמך אהדר ליה כי היכי דליחו בהדך כדאיתא בפ' א"נ אר"ג ב"י מ"ט דר"א דרבית קצוצה יוצאה בדיינין דאמר קרא וחי אחיך עמך אהדר ליה כי היכי דליחו אבל בעלמא דליכא קרא לא עכ"ל הב"ח, והמטה משה הוסיף מדעתו להסביר עוד אבל זה שנתן לו החיים והשלום אינו מן הדין שיקפחו שכרו דאם לא כן נעלת דלת בפני חולים, כתב הט"ז ואע"ג דבבורח מבית האסורים והיתה מעברות לפניו, וא"ל העבירני ואתן לך דינר א"צ ליתן לו אלא שכרו כמש"כ בח"מ סי' רס"ד, שאני התם דיש קצבה לאותה פעולה משא"כ בחכמת הרפואה שאין לה שיעור, ומתחלה לא היה חיוב עליו ללמוד זה, ע"כ מהני תנאי דוקא בזה עכ"ל¹¹).

סימן ג': אימתי הרופא מותר להתעסק ברפואה ודין פטותו

אין הרופא רשאי להתעסק ברפואה אלא א"כ יהא בקי ויודע בחכמה ובמלאכה ולא יהא שם גדול ממנו, אבל כל מי שאינו יודע בטיב מלאכת הרפואה לא יהיה לו עסק בה אם ירצה שלא להתחייב בנפשו, כי רבים חללים הפילה חסרון הידיעה ועצומים כל הרוגיה, ואם שאינו בקי בהוראות איסור והיתר, ובמקום שיש גדול ממנו אין לו להורות, מה לעשות בסכנות נפשות (הרמב"ן בתוה"א), מי שמתעסק בה במקום שיש גדול ממנו, ומי שאינו מתעסק בה במקום שאין גדול ממנו תרוייהו כודאי שופכי דמים ובני גיהנם הם (ב"י), ואף מי שהוא בקי ואין במקומו גדול ממנו אינו רשאי להתעסק ברפואה עד שיטול רשות מב"ד, ואע"ג דמלישנא דרב דאמר בסנהדרין דף ה' האי מאן דבעי למידן דינא ואי טעה מיבעי למיפטרה לישקול רשותא מבי ריש גלותא, משמע דרשאי לודן שלא ברשות אלא דחייב לשלם אם טעה, שאני התם דהוי דבר שבממון, אבל הכא בנפשות ואבדת הגוף מסתברא דלא מבעיא דחייב לשלם אם ריפא שלא ברשות ב"ד וטעה אלא איסורא נמי איכא לרפאות שלא ברשות ב"ד (ד"ע), ואין ב"ד מרשין למי שאינו בקי (טור)¹², ואפילו הבקי אם ריפא שלא ברשות ב"ד חייב לשלם וכ"ש מי שאינו בקי, ואם ריפא ברשות ב"ד וטעה והזיק פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים (תוספתא פ"ו דב"ק) וכתב ע"ז הש"ך אבל אם הזיק במזיד אפילו ריפא ברשות ב"ד חייב בדיני אדם וכ"מ בפרישה ס"ו ואם המית ונודע לו ששגג גולה על ידו (תוספתא

11 בשאלת שכר הרופא דנו פוסקים רבים: ספר התשב"ץ, ח"א, סי' קמ"ה וסי' תקפ"א; שם, ח"ד, סי' כ'; שו"ת הרדב"ז, ח"ג, סי' תקנ"ו; סמ"ג, עשין ע"ד; יו"ד, של"ו — בבית הלל ס"א, בחכמת שלמה ס"ג, וביד שאול, ס"ג; משנת אברהם על ספר חסידים, סי' תת"י סק"ב; שו"ת צ"ח אליעזר, ח"ה, קונטרס רמת רחל, סי' כ"ד—כ"ה; הרפואה והיהדות, פרק 19, עמ' 273—277; הרב חלנר, התורה והמדינה, קובץ ז—ה, עמ' רצ"ט—ש"ד; ספר אסיא, עמ' 279—280; מקור חסד על ספר חסידים, סי' רצ"ה ושנ"ז; שו"ת מהר"ם שיק, חו"ד, סי' שמ"ג.

הביאה הרמב"ן בתוה"א, הקשה ע"ז הרוקח מאי שנא מהרב המכה את תלמידו או שליח ב"ד שהכה את בעל הדין הנמנע לבוא לדין והמיתו בשגגה דפסק הרמב"ם בה' רוצח דכיון ששגג והרגו בשעת עשיית המצוה פטור מגלות, וי"ל דשאני הכא שלא עשה מצוה ברפואתו כשמת, משא"כ בכל הגי דקחשיב הרמב"ם שם אף שמת מצוה קעביד במה שלמדו תורה או שהומינו לדין עכ"ל, הרשב"ץ בתשובה כתב דכל זה דוקא ברופא אומן שריפא החבורות במזאכת היד וכו', אבל רופא חולים במשקים ובמשלשים וכו' אינו בכלל זה, ואם שגג והזיק או המית פטור אף מדיני שמים שאין לו אלא מה שענינו רואות עכ"ל¹³, ומסיים הטור ומ"מ א"צ לימנע מפני חשש טעות כדפרישית, וכתב עליו הב"ח לאו דוקא דאיסורא נמי קעביד אם נמנע ולא נתעסק כלל כיון שאין גדול ממנו והוא בקי, וה"ז שופך דמים כמבואר לעיל עכ"ל.

פי' ד': דין הרופא להיות מתון, לירא מן העונש, ואל בינתו אל ישען

אמרינו בסנהדרין דף ז' הו' מתונים בדין דכתיב לא תעלה במעלות וסמך ליה ואלה המשפטים, פרש"י רגילין בהמתנה כדי לעיין בה יפה קודם שתחתכוהו, במעלות בחוקה ובמרצח, אר"ש ב"ג אר"י לעולם יראה דין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו, עשרה שישבין בדין קולר תלוי בצואר כולן, ר"ה כי הוה אתי דינא לקמיה מיכניף ומייתי עשרה רבנן מבי רב אמר כי היכי דלימטייה שיבא מכשורא, ר"א כי הוה אתי טריפתה לקמיה מכניף ומייתו להו לכולהו טבחי דמתא מחסיא אמר כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא, ע"כ. ואם בדינין והוראות איסור והיתר אמרו כן כ"ש בסכנות נפשות ואבדת הגוף, לפיכך חייב הרופא לחקור ולבדוק את החולה הרבה חקירות ובדיקות, וכל המרבה בחקירות ובדיקות ה"ז משובח, ולהיות מתון רגיל בהמתנה כדי לעיין בה יפה קודם שיחתוך הדין כי בדיני נפשות הוא עוסק, לעולם יראה רופא עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו¹⁴,

12 בענין הרשיון הרפואי ראה עוד בערוך השולחן, י"ד, שליו, ב; בית הלל, י"ד, שליו, א; חיד"א, שירי ברכה, או"ה, שכ"ח, סק"ט; שו"ת עולת שמואל, סי' ק"ח; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ה, קונטרס רמת רחל, סי' כ"ב; הרפואה והיהדות, עמ' 265—266; סיני, כ"ז, עמ' רכ"ב; ספר אסיא, עמ' 278 ועמ' 319; פלא יועץ, אות ר' — רפואה, רופא.

ה ע ר ד

13 בענין טעות הרופא ומי שמתעסק ברפואה ראה עוד באור שמת, הלי רוצח, פ"ה, ה"ו; תורה שלמה, שמות, כא, אות רס"ג; הרפואה והיהדות, עמ' 266—270; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ד, סי' י"ג; שם, ח"ה, קונטרס רמת רחל, סי' כ"ג; ספר אסיא, עמ' 283 — ובמקורות שצויינו שם; שו"ת מנחת יצחק, ח"ג, סי' ק"ד—ק"ה; לב אברהם, ח"ב, פ"ה, סי' ה.

14 חובת הווהיות והמתניעות המוטלת על הרופא קבלה דגש רב הן בספרות ההלכה והן בספרות המחשבה היהודית. לדוגמא: "יזהר מאד מאד כמי שראוי להזהר בדיני נפשות" (טור, י"ד, של"ו); "על הרופא לחשוב ולעיין ולדקק מאד בחוליו, ולעשות את

כי קולר תלוי בצוארו, ואם באת לידו מחלה אנושה אל יתגאה בחכמתו להשען על בינתו להחזיק עצמו לרופא מומחה שאין כמוהו ולסמוך על המחאתו כי לפעמים הוא טועה בטבע זה החולה וממית את החולה ברפואותיו ונופל לגיהנם כדאמרינן טוב שברופאים לגיהנם¹⁵, ופירש המהרש"א טוב שברופאים זיהינו שמחזיק עצמו לטוב ומומחה שברופאים שאין כמוהו וסומך ביותר על המחאתו מתוך גאותו ולפעמים הוא טועה בטבע זה החולה וממית את החולה ברפואותיו בדבר שמזיק לחולה זה ונופל לגיהנם, אבל יש לו לישא וליתן ולהתיעץ עם שאר רופאים כיון שהוא סכנת נפשות ותשועה ברוב יועץ אולי יעלה בידם לקיים נפש שהיא עולם מלא, ואם בכל זאת יטעו ה"ו נשכר מצירוף הרופאים שאין הקולר, ר"ל עונש הטעות, תלוי בצוארו לבד, אלא בצואר כולו, כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא כלומר אם נטעה יתחלק העונש בין כולנו ויקל מעלי להיות ניצול מדינה של גיהנם.

פ"ה ה': דין הרופא לא ישתה יין ולא יעכב החולים להמתין

אמרינן בעירובין ס"ד שתה רביעית יין אל יורה, וכן איתא ביור"ד ס"ו רמ"ב ויזהר כל אדם שלא יורה כשהוא שהוי יין או שאר דברים המשכרים אפילו בדבר פשוט, ומצינו במכילתא פ' משפטים כבר היה רי"ש ור"ש יוצאין ליהרג, אמר ליה ר"ש לרי"ש רבו לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג. אמר ליה רי"ש לרי"ש מימך בא אדם אצלך לדון או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה פוסק וגועל סנדלך או עוטף טליתך אמרה תורה אם ענה תענה אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט, אמר לו נחמתני רבי ע"כ, ועיין בספר משנת חכמים ריש ה"ד שכתב דיש להסתפק בהא דאמרינן במסכת אבות חרב בא לעולם על עינוי הדין והוא דוקא עינוי דין מדיני ממונות, או אף הוראות או"ה בכלל שלא דחה בלך ושוב, והביא דברי השל"ה שכתב לאחר שהוראה ברורה אליו לא יחמוץ שוב את ההוראה רק ישוב מיד להשואל דכשם שאסור לענות דין מד"מ ה"ג בכל ההוראות עי"ש, ואם בדינין ואו"ה אמרו כן ק"ו בנפשות, וא"כ אסור לו לרופא לשתות יין כדאמרינן בסנהדרין מ"ב ולא היו שותין יין כל היום, מ"ט א"ק ולרוזנים אי שכר העוסקין ברוזו של עולם היינו דיני נפשות אל ישתכרו, וכן אם בא לפניו חולה אל יעכבו להמתין עד שישתה כוסו, או ינעול מנעלו וסנדלו, או יעטף טליתו אלא בזריזות בלי עכוב ועצלותים וחימוץ

פעולותיו בציר שכל ובהמתנה, פן יעשה כמה שלא יוכל לתקנו. ועל כן אמר החכם :
 כשתראה את הרופא ממהר להשיב על כל חולי אשר תשאלנו ומתפאר ברפואתו —
 תחשבהו לסכל" (מוסר הרופאים ליצחק בן שלמה ישראלי, סוף פרק ג'), וכיוצא ב.

ה ע ו ר ד

15 ראה בהרחבה פירושים רבים על מאמר זה ע"י ש. קוטק וא. שטינברג, אסיא טו, תשל"ז,
 עמ' 5—12.

ישיב מיד לשואליו, ולא לדחות בלך ושוב לאחר שהמחלה ורפואתה ברורה אליו¹⁶).

פי' ו': דין עיר שאין בה רופא ומדות שמנו חכמים ברופא

תניא כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין ת"ח רשאי לדור בתוכה ב"ד מכין ועונשין וקופה של צדקה ניגבית בשנים ומתחלקת בשלשה ובית הכנסת ובית המרחץ ובית הכסא רופא ואומן ולבלר ומלמד תינוקות (סנהדרין י"ז) מדהביא הרמב"ם ברייתא זו בה' דעות סוף פ"ד אחר הדברים: „ואינו צריך לרופא, כל מקום שאין בו רופא“, משמע שפירש הרמב"ם רופא רופא ממש, אבל רש"י וסמ"ג פירשו רופא מזהל לכול תינוקות, ונראה עיקר פירוש הרמב"ם דרופא רופא ממש הוא, דבשלמא אם נימא רופא ממש שפיר גיחא דדוקא ת"ח אין רשאי לדור בתוכה, אבל שאר כל אדם רשאי משום דסתם ת"ח חולין הם כדאמרינן מאן חולין רבנן, כמאן מצלינן על קצירי ועל מריעי כמאן כר"י, מדאמר קצירי ומריעי שמע מינה קצירי קצירי ממש מריעי רבנן (גדרים מ"ט), אבל אם נימא רופא מזהל הוא מאי איריא ת"ח אפילו שאר כל אדם גמי הא לגבי מילה הכל שוין, ואדרבה לענין מזהל שייך יותר לומר אין רשאי לדור בתוכה בשאר כל אדם מבת"ח, דהא אמרינן בחולין ט' ת"ח צריך שילמוד ג' דברים כתב שחיטה ומילה, וא"כ אין ת"ח צריך למוהל כמו שאר כל אדם, אלא ש"מ דרופא רופא ממש הוא (ס"מ¹⁷) בפסחים קי"ג איתא א"ל רב לר"א אל תדור בעיר דרייב מתא אסיא, פ' רשב"ם מפני שטרוד ברפואותיו ואינו עוסק בצורכי צבור, ולפי הג"ל דעיר שאין בה רופא אין ת"ח רשאי לדור בתוכה י"ל הכוונה בע"א דהכא א"ל רב לר"א עיר דרייב מתא אסיא, ר"ל, עיר שהרופא שבה הוא עוסק בצרכי צבור, וכל מילי דמתא עליה רמיא, הרי מתערבב ומשתכח תלמודו, כי לא יוכל ליהד ולצמצם כל כשרונותיו וכחותיו לתורת הרפואה, כדאמרינן במדרש כי העשק יהולל חכם עסק שתלמיד חכם עוסק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה כדאמר ריב"ל שמונים הלכות למדתי מיהודה בן פדיה בחרישת הקבר, וע"י שהייתי עוסק בצרכי צבור שכחתים, וא"כ הרי הרופא שבה כמאן דליתא דמי, והוה לה עיר שאין בה רופא שאין ת"ח רשאי לדור בתוכה, ולכן אל תדור בעיר הזאת, ולפי דרכנו למדנו שאין הרופא רשאי לעסוק הרבה בצרכי צבור.

אמרינן בקדושין פ"ב טוב שברופאים לגיהנם, פרש"י אינו ירא מן החולי ומאכלו מאכל בריאים, ואינו משבר לבו למקום ופעמים שהורג נפשות, ויש

16 שתי הלכות בפרק זה — איסור שתיית יין ואיסור עיכוב החולה — הם חידוש דין של המחבר, ולא ראיתי עד כה מי שהעיר הלכות אלו ביחס לרופאים.

ה ע ו ר ך

17 עפ"י הירושלמי, קידושין, סוף פ"ד, חיוב זה הוא על כל אדם ולא רק על ת"ח. וראה בספר, J. Preuss, *Biblich-talmudische Medizin* p. 26 מאיך בעיון יעקב ויד יוסף שבעין יעקב, סנהדרין שם, — מבארים בסגנונו של המחבר, עיי"ש, וכבר דקוהו ברעיון זה.

ה ע ו ר ך

בידו לרפאות העני ואינו מרפא ע"כ, ולפי דרכנו למדנו ג' דברים שיהא הרופא ירא מן החולי שלא להאכילו מאכל בריאים, וישבר לבו למקום, וירפא העני, אם שלש אלה יעשה יהו ניצול מדינה של גיהנם.

פ"ז: דין מודר הנאה מרופא

ראובן שאסר הנאתו על שמעון וחלה שמעון אם אין דרך ליתן שכר לרופא יכול לרפאותו, ולא מבעיא דלאמר לו סם פלוני יפה לו סם פלוני רע לו דכיון דאיהו לא יהיב ההוא סם עליה דהנאה ממילא אתיא ודאי שרי, אלא אפילו לשום הסם בדידי נמי שרי לפי שהיא מצוה רצה לומר חיוב הרופא מן התורה לרפאות חולי ישראל, וזה נכלל בפ"י מה שאמר הפסוק והשבוחו לו לרפאות את גופו שהוא כשרואה אותו מסוכן ויכול להצילו או בגופו או בממונו או בחכמתו, ואפילו היתה מחלת שמעון מחלה המתדבקת נמי הדין כן, דבמחלה המתדבקת נמי מצוה וחיוב הרופא מן התורה לרפאות חולי ישראל אע"פ שמכניס עצמו בספק סכנה דאמרינן בירושלמי אפילו להכניס עצמו בספק סכנה חייב מטעם מפני שהלה ודאי והוא ספק הביאו הכ"מ בפ"א הי"ד מה' רוצח ושמירת נפש עי"ש¹⁸), מיהו דוקא שיהא משל מודר אבל משל מדיר לא, דאפילו היכא דאין לו למודר ממה שיתרפא דמצוה קא עביד אפ"ה כיון דיהיב ליה מדיליה מיד ליד אסור כי ההיא דמודר הנאה מחברו ואין לו מה יאכל דבעי שיניח על גבי הסלע אבל לא שיתן מידו לידו ממש, ואפילו אם יש רופא אחר שירפאנו נמי מותר לרפאותו דלאו מכל אדם זוכה להתרפאות, אבל אם דרך ליתן שכר לרופא לא ירפאנו בחנם לפי שאסור הנאתו על חבירו, לא יגהה ממנו מזוור, אם יכאב עליו בשרו, אם שכיר הוא בא בשכרו, (י"ד סי' רכ"א מנדרים מ"א ע"ב וכפירוש הרא"ש שם וירושלמי והרמב"ם והר"ן שם). ומסיים הר"ן ומיהו היכא דחולה אסר על עצמו נכסיו של רופא אפשר דאפילו הסם של רופא שרי דמן חיותיה לא אדריה עכ"ל, משמע דבזה ה"ה אפילו אם דרך ליתן שכר לרופא מותר לרפאותו בחנם דמן חיותיה לא אדריה, ודו"ק.

פ"ח: דין נאמנות הרופא

לענין פ"ג בשבת ויה"כ פשיטא לן דנאמן הרופא אפילו הוא עכו"ם כדאמרינן חולה שצריך לאכול אם יש שם רופא בקי אפילו הוא עכו"ם שאומר אם לא יאכילו אותו אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן מאכילין אותו על פיו (או"ח סי' תרי"ח), אבל לענין איסור גדה כתב הטור ביו"ד סי' קפ"ז בשם

18 בענין טפול רפואי במחלה מדבקת ראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר, ח"ה, סי' ס"ה, פ"י, אות י"ג, וח"ט, סי' י"ז, פ"ה ובמקורות שצויינו שם. ובענין בקור חולים של הדיוט — שאיננו רופא — אצל חולה במחלה מדבקת, מחלוקת בין הרמ"א בתשובה סי' י"ט לבין נפש כל חי, ח"ב, סי' מ"ט. ה ע ו ר ך

ספר התרומות שאם תרצה להתרפאות צריכה שתתרפא קודם שתתחזק, אבל לאחר שתתחזק צריך עיון אם תוכל לסמוך על רפואה לשמש אח"כ אפילו אם הוא רופא מומחה, פי' דקודם שתתחזק בג' פעמים רואה מחמת תשמיש כגון דלא ראתה אלא פעם אחד או שתי פעמים מחמת תשמיש אין ספק שחוכל לסמוך על הרפואה ולשמש אח"כ פעם ג' שהרי אף בלא רפואה התירו לו פעם ג' אבל אם הוחזקה בג' פעמים רואה מחמת תשמיש צ"ע אם יש לסמוך על הרפואה לשמש פעם רביעית אעפ"י שגם הרופא הוא מוחזק לרופא מומחה מ"מ איכא כנגד זה חזקה לאיסור כיון שראתה ג' פעמים מחמת תשמיש והעמד הגוף על חזקת איסור, אלא דאיכא למימר כיון דחזקת איסור לא הוי אלא ספק דשמא דם זה לא בא אלא מן הצדדין והרפואה מרופא מומחה היא, וחשובה היא ודאי רפואה, ואין ספק מוציא מידי ודאי, כן פירש הב"ח טעמו, וכן החתם סופר חי"ד סי' קנ"ח פירש דברי בעה"ת הנ"ל, וכתב עליו וצ"ל שאינו דומה לפ"ג בשבת ויה"כ דהתם די לנו אם דיבורו עושה ספק פ"ג אבל הכא צריכין ברור גמור, וצ"ל גמי דלא דמי לשאר איסורים דע"א נאמן בא"י דאורייתא, אע"ג דהכא אתחזק וסת בשעת תשמיש והו"ל אתחזק אי' ואין בידו, מ"מ לא הו"ל להחמיר כיון דסתות דרבנן, וי"ל לא מבעיא אי מיירי בסתם שהרופא נתן לה עסקי רפואות והבטיחה על הבנתו בעיוני חכמתו שיועילו לה, בדמיון כוזב וטועה ואין זה ענין לע"א נאמן בא"י המעיד מה שענינו ראו ולא זה, ואפילו אם אומר שכבר ריפא ע"י רפואות אלו פ"א אפשר שאין להאמינו דעביד לאחזקי אומנתו עכ"ל, והב"ח כתב על דברי התרומות מיהו נראה דאם רופא זה עשה רפואה זו לאשה אחרת קודם שהתחזקה ונתרפאה, יכולה אשה אחרת לסמוך עליו אף לאחר שהתחזקה בג' פעמים ולשמש פעם רביעית לאחר הרפואה עכ"ל, ודע דמאי דמבעיא ליה להתרומות מיפשט פשיטא ליה להריצב"א בתשו' מיימוני להלכות אי' ביאה סי' ג' ודעתו נוטה לסמוך על הרופא אף בכה"ג דלא ידעינן כלל אם הרופא זה עשה רפואה זו לאשה אחרת או לא מ"מ נאמן מהא דאיתא בירושלמי פ' במה אשה נאמן הרופא לומר קמיע זה מומחה ריפית בו ושנית ושלשתי, ואעפ"י שיש לדחות דהתם מיירי שידענו שריפא כבר פעם אחד אלא שאין אנו יודעים בשלוש, מ"מ דעתו נוטה להתיר עיי"ש, והחתם סופר שם בסי' קע"ה מסיים וכל האמור היינו ברופא ישראל אבל בארמאי משמע דפשיט להו דלא מהימן כדמשמע לשון סמ"ק דמיתתי ב"י צ"ע אם הוא יהודי רופא מומחה וכו', וכן החליט הריצב"א בהדיא דאין להאמין להם כי כך דרכם להתפאר שרפואתו בודאי הצליח ולהסמך העולם על דבוריהם ולבסוף כשלא יעמדו דבריהם יתלו בסבת דבר מה ומפני שנחשד בהתפארות אינו נאמן, ומיהו רופא אומן ישראל חומר האיסור עליו ומתירא להתפאר בשקר שלא יסמכו עליו באיסור כרת, משא"כ עכו"ם אשר פיהם ד"ש לא מירמי אנפשי' עכ"ל, וכ"ז דוקא בשעת וסתה דהכא אתחזק וסת בשעת תשמיש, אבל אשה שיש לה וסת קבוע ונתחדש לה מקרה רעה שרואה דם דרך שפיכה איזה ימים אחר טבילתה והרופאים עובדי כוכבים אומרים שבא לה מכאב האם יש לסמוך על הרופאים שלא בשעת וסתה, (תשובת שי' סי' ס"ה) ועיין בתשובת פ"י סי'

ל"ב וסי' ל"ד שפסק ג"כ על שכרצא בהן דסמכינן ארופאים ומותרת לבעלה
ע"ש¹⁹.

סי' ט': דין משמוש הדפק לא"א או לאשתו חולה והיא נדה

כבר החליטו הפוסקים דכל שבמלאכתו הוא עוסק ואינו עושה דרך תאוה
וחבה כלל אין בו משום אביזרא דג"ע, וכן אפילו לדעת הרמב"ם דאיסור נגיעת
ערוה הוא מה"ת אינו אלא דוקא דרך תאוה וחבה, אבל היכא שעוסק במלאכתו
ואינו עושה דרך תאוה וחבה כלל אינו אסור מה"ת אף להרמב"ם רק חכמים
אסרו משום הרגל דבר ובמקום רפואה וצער לא גזרו רבנן לכן המנהג פשוט
שרופאים ישראלים ממשמשים הדפק של א"א אפילו שלא במקום סכנה אע"פ
שיש רופאים אחרים עכו"ם, וכן עושים שאר מיני משמושים ע"פ דרך הרפואה
וכן נוהגין שאשה שיש לה מכה בבטנה וכ"מ תורפה רופאים רואים אותה וזה
ודאי בגדר ג"ע כדאמר הש"ס ימות ואל תעמוד ערומה, א"ו כדאמרינן דאין
בו משום אביזרא דג"ע וכן איסור נגיעת ערוה מה"ת אלא דוקא היכא שעושה
דרך תאוה וחבת ביאה, אבל אם מלאכתו הוא דעביד ואינו עושה דרך תאוה
וחבה כלל אין בו משום אביזרא דג"ע ואין בו איסור נגיעה מה"ת אלא מדרבנן
משום הרגל דבר, ובמקום צערא ורפואה לא גזרו הילכך שפיר נהגו מה שנהגו
וכל שהוא משום הרגל דבר החמירו בו רבנן בנדה יותר מבא"א משום דלבו
גם בה הילכך לא התירו לאשה חולה והיא נדה לבעלה רופא למשמש לה
הדפק אלא דוקא אם אין רופא אחר ויש סכנה בחליה כמו שכתב הרב ביו"ד
סי' קצ"ה סע"ק ט"ו ע"ש ודו"ק²⁰.

סי' י': דין רופא כהן

בתשובת ב"י סי' ק"ל כתב דלדעת הפוסקים דכהן אסור ליכנס לבית
הגוסס מעיקר הדין מקרא להחלו כדעת הב"ח יש לאסור לכהן שהוא רופא
מומחה ליכנס לביתו של גוסס לעשות לו איוה רפואה, והביא ראיה מתוס'
נדה שהקשו האיך החיה אליהו בנה של האלמנה והא כהן הוה, ותירצו שהיה

19 ענין נאמנות הרופאים נידון בהרחבה רבה בין הפוסקים בנושאים שונים, וראה בין
השאר: שו"ת צמח צדק, חיו"ד, ח"א, סי' קי"ב וקמ"ח; שו"ת בית יצחק, חאה"ע, ח"א,
סי' ה'; שו"ת היכל יצחק, חאה"ע, ח"א סי' ח'; שו"ת דעת כהן, סי' ק"מ; שו"ת
מהרש"ם, ח"ב, סי' קפ"ב; שו"ת דברי חיים, ח"א, חיו"ד, סי' ל"א; שם, ח"ב, סי' ע"א;
שו"ת מהר"ם מלובלין, סי' קי"א; שו"ת מקדשי ה', סי' פ"ו; שו"ת שם אריה, סי'
י"ב; שדה חמה, מערכת יוהכ"פ, סי' ג'; שו"ת עמק שאלה, חיו"ד, סי' ל"א ומ"ג;
שו"ת הר צבי, חיו"ד, סי' קמ"ט; הרפואה והיהדות, פרק עשרים; סיני, כ"ו, עמ' ס"ב
ואילך, ובמקורות שצוינו שם.
ה ע ו ר ד

20 ראה בהרחבה פרטי דינים אלה הנוגעים לבדיקת אשה ע"י רופא במאמרו של הרב ש.
אבינר, אסיא טו, תשל"ז, עמ' 9—15.
ה ע ו ר ד

ברור לו שחייהו לכן טימא לו משום פ"ג, א"כ משמע דדוקא כאן שהיה ברור לו אבל אם היה ספק לא היה רשאי ליטמא לו ומכ"ש הכא דרוב גוססין למיתה עכ"ד, ולע"ד אי אפשר לומר כן בדעת התוס' דאם היה ספק לא היה רשאי ליטמא מספק שהרי התוס' עצמם בגדה דף מ"ד ע"ב בד"ה איהו מיית ברישא ס"ל דמותר לחלל שבת בשביל גוסס אף על גב דרוב גוססין למיתה מ"מ אין תולכין בפ"ג אחר הרוב עיין שם ודברי התוס' אלו הביא הבי"ע בעצמו בסי' נ"ט עי"ש, אלא ודאי דהתוס' לא אתו כלל לדיוקא דדוקא בידע ודאי אלא ר"ל לאפוקי אם לא היה אליהו ידע שאז אפילו מיעוט ליכא כאן שעכשיו הוא מת גמור וזה פשוט, עוד נראה דבנ"ד אף אם יש רופא אחר שאינו כהן מ"מ מותר הכהן ג"כ לרפאותו כמו שכתב בסי' רכ"א ס"ד גבי מודר הנאה והוא מירושלמי²¹ מטעם דלא מכל אדם זוכה להתרפאות, ואע"ג דבסימן קצ"ה סעיף י"ז בהגה גבי נדה איתא דדוקא אם אין רופא אחר כבר כתבתי שם לתרץ עי"ש, ואף לתירוץ הראשון שכתבתי שם מ"מ הכא יש להקל מאחר שאין איסור ברור, כן נלע"ד פשוט (נחלת צבי י"ד סי' ש"ע), וכן החתם סופר ביו"ד סי' של"ח כתב ג"כ דפשוט יותר מביעא בכוחא דאפילו להפוסקים דכהן אסור ליכנס לבית הגוסס מעיקר הדין מ"מ משום ספק פ"ג שרי ויכנס ויעסוק ברפואתו אם אנו רואים שצריך לכך, וגדולה מזו דאפילו לאחר שהחלטנוהו מת אם אירע שהרגישו בו שום נדגוד ורפרוף ימהר הכהן ויחוש ויכנס משום ס"ס דפ"ג אמנם בענין אם יש רופא אחר שאינו כהן מפסק שם משום דליכא מאן דס"ל כל התורה הותרה אצל פ"ג ורק דחוייה היא עיין ברא"ש פ' יה"כ סי' י"ד, וכתב עליו הפ"ת ביו"ד סי' ש"ע ולא ידענא מדוע לא הזכיר מהא דסי' רכ"א ס"ד דמבואר שם דזה לא תלי כלל אם הותרה ואם דחוייה משום דלא מכל אדם זוכה להתרפאות ועיין בחתם סופר שם עוד בנידון עיר אחת שהרופא כהן ומנימוסי המדינה שאין המתים נקברים עד אחר שבדקו הרופא ומעיד עליו שנתייאש, אם מותר לכהן הזה לכנס ולבדוק, ועלה ע"ד רב אחד להתיר לו אפילו ליגע והוא ז"ל שפך סוללה והאריך בביטול של דבר שתלילה ותלילה להרהר בזה ואין שום היתר כלל, ובסוף כתב שאח"כ התבונן דהרופא הזה לא ביקש ולא שאל והוא מהמון הפריצים והשאלה הוא מכשירי יראי ה' אי מותר להם לקרוא לו או אסור משום לפני עור ומשום מסייע ידי עוברי עבירה, ואם כך הוא ג"ל אם אפשר להם להשתדל לסלקו מכל וכל מה טוב, ואם א"א א"כ הרי המתים מוטלים בבזיון בלי קבורה והו"ל מת מצוה שאין לו קוברים שכהן מטמא לו, ונהי שאין זה היתר והתנצלות להכהן מ"מ כיון שהוא אינו שומע לקול מורים ואין בידינו לסלקו א"כ לדידן הו"ל מת מצוה ומותר וזה היתר ברור עיין שם באורך²²).

בספר נחל אשכול הלכות מילה, יולדת, חולה, וגרים כתב שחכם אחד התיר באשכנז לנתח מת ישראל אף שאסור נוול המת דאורי' כדאיתא חולין י"א ע"ב, אם הרופא אומר אם יבדקו בפנים אולי יודע לו מקום החלי ויוכל להציל אם יודמן חולה אחר הדומה לזה, והביא ראיה מהא דאיתא בערכין ז' אשה שישבה על המשבר ומתה בשבת מביאין סכין אפילו מר"ה וקורעין את כרסה, אלמא דמתירין לקרוע כרסה אפילו בשבת מחמת חשש רחוק שמא יהיה הולד ואין לך גיוול גדול מזה, וטעה בתרתי, חדא אף אם שרי משום ספק פ"ג מ"מ דוקא אם ספק פ"ג מונח לפנינו כהאי אשה שיושבת על המשבר, אבל אולי יודמן ספק פ"ג זה לא נקרא ספק וכ"כ גוב"י מ"ת סי' ר"י דאלת"ה יהיו כל מלאכות הרפואה ובשול והבערה בשבת מותרין אולי יודמן חולי שיב"ס הצריך לאלו, וכ"כ התוס' בפסחים מ"ו ע"ב סוף ד"ה רבה אמר, ועוד אף כי ניול אסור מחמת בזיון המת כמו להלינו, מ"מ לכבודו מותר, ה"ג מותר לחתוך כרסה מחמת הצלת הולד דניחא לה להחיות זרעה וכדאיתא בסנהדרין מ"ו ע"ב שרה גופא ניחא לה כי היכא דמייקר בה אברהם וכמ"ש רש"י שם בדף מ"ז אפילו ליתייקרו ביה קרוביו לאו בזיון הוא, וכן קי"ל בסי' שני' לירשיו מחיל בזיונו, אבל לנתח המת בשביל שאפשר שיצא מזה פעולה אם יודמן חולה הדומה לו לא ניחא ליה דלינווליה, ובלא"ה אין דמיון לנד"ד דהר"ן כתב הא דמחללין וקורעין כרסה אף למ"ד שאין מחללין על גפלים שאני הכא דכשמתה אמו כילוד דמי ולא בדידה תלו אלא חי הוא והדלת נעולה בפניו שלא יכול לצאת, ולפ"ז כי היכא דאמרינן באהלות חותכין העובר אבר אבר להציל אמו דרודף הוא כמ"ש הרמב"ם פ"א דרוצח ה"ט, ה"ג היכא דמת מעכב החי מלחיות כגון שנועל הדלת לפניו פשיטא דשרי לסלקו דרודף הוא, אבל היכא שהמת אינו עושה מאומה מה"ת לינווליה עכ"ל, ובתשובת גוב"י תניינא חי"ד סי' ר"י נשאל באחד שחלה בחולי אבן ר"ל והרופאים חתכו כדרכם ולא הועיל ומת, אם מותר לישראל לחתוך בגוף המת כדי לראות שורש המכה ויבא מזה הצלת נפשות, והשיב דאם יש לפנינו חולה אחר בחולי זה מותר ואם לאו אסור עי"ש, וגם בתשובת חתם סופר סי' של"ו כתב דאי הוי לפנינו חולה שיש לו מכה כיוצא בה ורוצה לנתח המת הלו לרפואתו של זה קרוב לודאי דמותר, וכתב עוד בנדון מי שרוצה למכור עצמו בחיותו לרופאים שינתחווהו אחר מותו ללמוד ממנו הלכות הרופאים, הגה זה אינו נכנס בגדר פ"ג כלל כלל, וכיון שאין כאן פ"ג איכא משום איסור הנאה וגם משום גיוול אם על גיוול של

עמ' ע"ה; שו"ת מחזה אברהם, ח"ב, חיו"ד, סי' י"ט; יוסף דעת, סי' שלי"ט; אח לצרה, עמ' 17; הרפואה והיהדות, פרק 21; הדרום, אלול תשכ"א; מחניים, קכ"ג, עמ' קכ"ג—קכ"ז; כל בו על אבלות, ח"א, עמ' 23 ועמ' 69—85; יסודי ישרון, ח"ה, עמ' תי"ח; ספר אסיא, עמ' 311—312; גשר החיים, ח"א, פ"ו. וראה לקמן בדברי המחבר בחלק השני של סי' י"א — שדן באפשרות לימוד הרפואה של כהן בשימוש של גופת נכרי, עי"ש.

עצמו לא חס כ"ש שלא חס על כבוד קונו כו' ע"ש, הרי קמן מפורש דאסור לנתח מת ישראל כדי ללמוד ממנו הלכות רפואה²³, אבל מת עכו"ם מותר, ודוקא לישראל, אבל לכהן אסור לכאורה לנתח אפילו מת עכו"ם כדי ללמוד ממנו הלכות רפואה, אבל כד נעיין בזה יש למצוא צדדי היתר, כיון דדעת הראב"ד והרא"ש בשם ר"ת דכהן בזה"ו שכבר טמא אינו אסור לטמא אלא מדרבנן בעלמא, ודעת הספר יראים דגוי אינו מטמא אפילו במגע, והרב פנים מאירות ח"ב סי' י"ד וסי' קנ"ב הביא ראיות לדעת הרמב"ם וסיעתו דהלכה כר"ש דקברי עכו"ם אינם מטמאין באהל, וגם שם סעיד וסמיד לסברת מהר"א ממ"ץ דשרי במגע נמי, ודעת מוהרשד"ם ושבות יעקב דכהנים בזה"ו כיון שאין להם כתב יחוס כהני ספק נינהו, ובדבר שאינו אלא איסור דרבנן די לנו להתמיר במה שהוא איסור ודאי, אבל בענין ספק כזה ראוי לומר ספק דרבנן לקולא ע"ש בדבריהם, אע"ג שרבים חולקים עליהם, מ"מ במקום שיש עוד קולא יש לצרף גם סברתם, וכן לענין דעת הרא"ם דבעכו"ם אין איסור מגע אף על פי שהיא דעת יחידאי, מ"מ יש לנו לצרפה לעוד קולא כמו שכתב החתם סופר ביו"ד סי' של"ה לענין כהן נכפה שרפואתו שיתן ידו ליד ערל מת אע"פ שאין הרפואה בדוקה כ"כ מ"מ מקיל וכתב ודעת ספר יראים סי' הנ"ל דגוי אינו מטמא אפילו במגע אע"פ שהוא ממש דעת יחידי מ"מ חזי לאצטרופי לכל הנך קולות ע"ש, וה"ג בנד"ד אפשר דהמצרף הנך תרתי קולות ומקיל בזה משום סרך רפואה לא הפסיד ואין לגעור בו כנלע"ד.

סימן י"ב: הרופא לא יהיה כהורג נפש, ולא יסייע ולא יגרום לאחרים להיות כהורגי נפש, וכ"ש הורגי נפש

מפאת השנים הרעות וצוק העתים נתרבו בעוה"ר מבקשי תחבולות להשחית הזרע כדי שלא יתעברו, וידוע הוא גדל האיסור וחומר העון של השחתת זרע עד שעל זה נאמר ידיכם דמים מלאו, וכאלו הורג הנפש, אל תקרי שוחטי הילדים אלא סוחטי הילדים (גדה י"ג) ועל פי מה שכתבו החוקרים דאם יביט אדם בכלי מגדיל הראת בורע יראה בו צורת אדם²⁴, מובן עוד יותר דבריהם שאמרו ע"ז נאמר ידיכם דמים מלאו, כאלו הורג הנפש, אל תקרי שוחטי הילדים אלא סוחטי הילדים ודו"ק, לכן אם באים אל הרופא לדרוש אל סמי השחתה אל יתן להם שלא יסייע ולא יגרום להם להיות כהורגי הנפש²⁵, וכ"ש הבאים

23 ענין נתיחת מתים בכלל ונתיחה לצורך למוד אנטומיה בפרט — נידון בהרחבה רבה ע"י הפוסקים, וראה ביבולוגרפיה מפורטת ע"י ק. כהנא, תורה ומדע, ד', חוב' ב', תשל"ד, עמ' 92—112.

24 הדברים אינם מדויקים מבחינה מדעית, שהרי מה שיש בתא הזרע הוא הכרומוזומים המהווים בסיס להתפתחות האדם, אך כמובן לא קיימת צורת אדם בתא הזרע.

ה ע ו ר ך

25 כונת המחבר לאמצעי מניעה כאלו הגורמים להשחתת זרע כגון ספרמטוצידים וכיוצא ב.

ה ע ו ר ך

אל הרופא להשחית תחילת יצירת הולד שידו אל תהיה בו להיות כהורג הנפש²⁶), וכן לא יסייע ולא יגרום להם להיות כהורגי הנפש לתת להם סמי השחתה שישחיתו הם בעצמם הולד, ואע"ג דבן נח נהרג על העוברים דכתיב גביה שופך דם האדם באדם דמו ישפך, ואמרינן איזוהו אדם שהוא באדם הוי אומר זה עובר שבמעו אמו, וישראל אינו נהרג, נהי דפטור מ"מ אסור כמ"ש התוס' בחולין ל"ג ע"א בד"ה אחד עי"ש, תוך מאשה המקשה לילד ואין לה תקנה להצילה אלא בהשחתת העובר ועדיין לא יצא ראשו או מחתכים את הולד במעיה ומוציאים אותו אברים אברים שחיייה קודמין לחייו כמ"ש הרמב"ם בה' רוצח ושמירת הנפש ה"ט אף זו מצות ל"ת שלא לחוס על גפש הרודף לפיכך הורו חכמים שהעובר שהיא מקשה לילד מותר לחתוך העובר שבמעיה בין בסם בין ביד מפני שהוא כרודף אחריה להורגה, ואם משהוציא ראשו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני גפש וזהו טבעו של עולם עכ"ל, והוא ממשנה דאהלות, ועיין בכ"מ שם²⁷), דע דבש"ת תשובה מאהבה ח"א סי' נ"ג נשאל באשה אחת שילדה זכר בשינויים גדולים דמות אדם ודמות חיה להנה אם מותר להמית הולד פן יהיה לפיקה ולמכשול, ומורה אחד צידד להתיר לסבב לו מיתה מפני שאמרו חכמים בנדה דף כ"ב כל שאינו מצורת אדם אינו ולד ועוד הרבה טעמים, והוא השיג עליו דמה שאינו ולד דוקא לענין שאין אמו טמאה לידה אבל לא לענין לסבב לו מיתה והאריך למעניתו והעלה דחלילה לשום אדם לפגוע לשלוח יד או לסבב סיבה וגרמא ע"י רעב וכדומה להמית הולד הזה ובכלל שפיקות דמים הוא עי"ש, לזאת אם באים במאורע כזה אל הרופא לבקש עצה ותחבולה לברור לו מיתה יפה וקלה, ירחיק עצמו מזה שלא לסייע ולא לגרום להם להיות שופכי דמים²⁸).

סימן י"ג: דין חזרת תלמודו

איתא ביו"ד ס"א וכל שוחט אע"פ שנטל קבלה יראה שיחזור לפרקים ה"ש שיהיו שגורים בפיו ובלבו שלא ישכחם, ויש לכל שוחט ושוחט כשמתחיל לשחוט לחזור ה"ש ובדיקות בכל יום פ"א, וכן יעשה שלשים יום, ואח"כ בכל חודש פ"א וכן יעשה שנה תמימה, ואח"כ פעם אחת לכל תקופה וכן יעשה כל ימי חייו, ואם לא עשה כן שחיתתו פסולה ע"כ, ואם באיסור אמרו כן כ"ש בסכנת גפשות ואבדת הגוף, לפיכך מחויב הרופא לחזור על תלמודו ללמוד ולהגות בחכמת הרפואה יומם ולילה, והיו עמו ספרי הרפואה וקרא בהם כל

ה ע ו ר ך

26 כונת המחבר להפלה מלאכותית.

27 בענין הפלה מלאכותית עפ"י ההלכה ראה מאמרי בספר אסיא, עמ' 107—124 ובמקורות שצוינו שם.

ה ע ו ר ך

28 דיון זה של המחבר אינו נוגע להפלה מלאכותית, שהרי מדובר במצב שלאחר הלידה — אלא דין זה שייך לנושא של אותנויה (המתת חסד), וראה באריכות במאמרי באסיא יט,

ה ע ו ר ך

תשל"ח, עמ' 5—38.

ימי חייו לרבות הלילות²⁹), למען ילמד לרפאות לכל תחלואים, להציל לקוחים למות ולפדותם משחת, ויזהר שלא לבלות עתותיו הפנויות בדברים בטלים כמו שחיקת הקלפים ובתיטריאות וקרקסיות, עליו לדעת כי הוא לגדולות נוצר, ותעודתו היא תעודה גדולה ונכבדה מאד יאין לך דבר העומד בפניה, לפקח נפשות, על כן במושב לצים לא ישב כ"א בתורת הרפואה חפצו, ובתורתה יגהה יומם ולילה, והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פרוי יתו יצרו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח, לקיים נפשות רבות ועול. מאן, ז מצפוני וסתריו תורת הרפואה, לעשות חדשות ונצורות בחכמת הרפואה, אז יצא לו שם בעולם בחכמתו שם עולם אשר לא יכרתו, ויזכה בזה ובכא³⁰).

סימן י"ד: בו מבואר מי חבר ספר הרפואות, עם גניזתו, ולמה אותו גנו ונחש הנחשת כתת

איתא בברכות י' ופסחים נ"ו ו' דברים עשה חוקי' המלך על ג' הודו לו ועל ג' לא הודו לו, על ג' הודו לו גנו ספר רפואות והודו לו, כתת נחש הנחשת והודו לו וכו' שני המאורות הגדולים הרמב"ם לפה"מ פסחים שם והרשב"א בתשובה סי' תי"ד שניהם אמרו דבר אחד כי שלמה המלך ע"ה החכם מכל אדם שדבר על הכל מן הארו אשר בלבנון ועד האזוב אשר בקיר, ואשר היו נהירין ליה שבילי דטבע כשבילי דירושלים הוא בחכמתו הגדולה עשה וחבר ספר הרפואות³¹) בענינים המועילים הרבה בטבעים הנגלים בין בטבעים המסוגלים כשיחלה שום אדם או יקרנו שום חולי מן החולים היה מתכוין לאותו הספר והיה עושה כמו שכתוב בספר והיה מתרפא, והיה להם הספר הזה כאשר ישאל איש בדבר אלקים, לא נפל דבר אחד מכל הדברים הכתובים בספר הזה, כל אדם אשר היה לו כל נגע כל מחלה ובא אל הספר הזה ועשה כמו שכתוב בו מיד היה מתרפא עד שהיו העולם סומכים עליו בחליים ובחליים לא היו דורשים את השם כי אם בספר וכעין שכתוב גבי אסא וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים (ד"ה ב' י"ז), וכאשר ראה חוקי' כי בני אדם לא היו סומכין על הש"י לבקש רחמים רק הסירו לבבם מה' לשום כל בטחונם על הספר הסיר אותו וגנוזו, ולזה כוון רש"י במה שכתב על גנו ספר רפואות, „כדי שיבקשו רחמים“, והא דכתת נחש הנחשת הוא משום שהיו טועים אחריו כדכתיב וכתת

29 המחבר כיוון לדברי ספר חסידים, סי' תתתר"ע: „לא יחבול ריחיים ורכב כי נפש הוא חובל — אחד בא לפני חכם, אמר לו, לאותו פלוגי רופא הלוייתי על ספר רפואות שלו, אמר לו נפש חבלת, כי ביום ובלילה הוא צריך לעיין בו וכשבאים החולים אליו, אומר הני יודע בלא ספרי...“.

30 על מצות למוד הרפואה ראה במאמרי באסיא כ, תשל"ח, עמ' 8—12. ה ע ו ר ך

31 בענין מחבר ספר הרפואות — אם היה שלמה המלך כפי המובא כאן ובעוד מקורות, או שהיה זה מלאך שלימד את נח בתיבה, ראה בספרי הלכות רופאים ורפואה, עמ' ס' הערה 5. ה ע ו ר ך

נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו (מ"ב נ"ח) שחשבוהו לאלוה על כי נתרפא הנשוך כאשר הביט בו, וכיון שכן דין ע"ז יש לו שדינו באבוד כ"א לפי ענינו וערך בנינו כדכתיב ונתצתם את מזבחתם ושברתם את מצבתם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם את שמם לכך כתת נחש הנחשת, אבל ספר רפואות שאינו אלא כדי שיבקשו רחמים די לו בגניזה הילכך גנזו ולא שרפו אף על פי שכתת נחש הנחשת, וזה פשוט³²).

תם ונשלם ספר הרופאים בעזרת בורא רפואות

32 בענין סיבת הגניזה של ספר הרפואות — ראה הערתי הנ"ל (המצויינת בהערה 31 לעיל).
ה ע ו ר ך